כיצד תפילה פועלת

בספר העיקרים (ד' י"ח) הובאה טענת אנשים: **"אם נגזר, אין צריך תפילה. ואם לא נגזר, איך תועיל התפילה לשנות רצון ה'?"**
כך שואל גם המהר"ל (נתיב העבודה פ"ב): **"ויש שואלין על התפילה, אם ראוי האדם שיתן השם יתברך אליו הדבר שהוא מתפלל, למה לא יתן אליו בלא תפילה? ואם אין ראוי אליו, אם כן אף אם יתפלל ויבקש, וכי בשביל תפילתו יתן אליו?"**

גם התוספות יום טוב בסוף קידושין שואל על המשנה: **"שלא עניות מן האומנות, ולא עשירות מן האומנות, אלא הכל לפי זכותו". "אם הכל לפי זכותו א"כ תפילה מאי מהניא ליה?"**

אמונתנו ברורה שישנו חשבון השגחה מדוקדק, וכל מעשי ה' מחושבים בדיוק מוחלט, כולל מידות הרחמים וארך האפים. אם כן, כאשר נגזרים גזרות על האדם, הרי הם בשיעור הקטן ביותר הנצרך לתיקון נשמתו, כי ללא יסורים אלה תשאר נשמתו פגומה ותסבול הרבה יותר בעולם הבא.
מדוע, אם כן, מציעים לאדם לבקש מהבורא שלא יביא עליו יסורים, שבעצם הם לטובתו, ובלעדיהם יסבול הרבה יותר?
ועוד: גם אם אדם מבקש, מדוע יעתר ה' לבקשתו נגד חשבון ההשגחה?

ר' חיים מוולוז'ין חידד שאלה זו בספרו נפש החיים שער ב' פרק י"א: **"ואף דהלכתא גמירא לה בש"ס, שהיחיד רשאי לחדש דבר בתפילתו על צרכי עצמו וצערו בכל ברכה לפי ענינה... לא זו הדרך הנכונה לישרים בלבותם. כי באמת יפלא איך שייך לבקש להתחנן כלל לפניו יתברך שמו, להסיר מעליו צערו ויסוריו. כמו בענין רפואת הגוף, הרופא משקהו סמנים חריפים או אם הרופא מוכרח אף גם לחתוך אבר אחד לגמרי שלא יתפשט ארס החולי יותר. האם יתחנן אליו החולה שלא ישקהו הסמנים או שלא יחתוך האבר?! הלא החולה עצמו שוכרו לכך. כן איך ישפוך שיח לפניו יתברך שמו להסיר מעליו היסורים, הלא המה רטיה וסמא דחיי לכפר עונותיו. כאמרם ז"ל** (שבת נ"ה.) **'אין יסורים בלא עון', ואם לא אפוא, נפש החוטאת במה תתכפר?".**

הנפש החיים מבין, שכשם שחולה לא יבקש מרופא להמנע מלטפל בו למרות יסורי הטיפול, מכיוון שלולא הטיפול יהיה המצב גרוע יותר, כך, לכאורה, לא שייך לבקש מהקב"ה להמנע מלייסר אותו, מכיוון שלולא היסורים מצבו הנצחי יהיה גרוע יותר, והוא יאבד ח"ו את עולמו.

אם כך, יש לברר:
א] כיצד מעיזים אנו לבקש?
ב] מה מועילה הבקשה נגד חשבונות שמים?
ג] מדוע מרבית התפילה עוסקת בדברי שבח לה', לכאורה אין ענינם קשור להסרת היסורים, וממילא אין ה' "משתכנע" מכך?

מסביר ספר העקרים שם: **"שתועיל התפילה או כשרון המעשה אל שיוכן המתפלל לקבל שפע הטוב, או לבטל ממנו הרע הנגזר עליו להיותו משתנה ממדרגת הרוע שהיה בה... ואין להקשות ולומר איך ישתנה רצון ה' יתברך על ידי התפילה, שכך היה רצון ה' יתברך מתחלה שתקיים הגזרה בהיותו באותה מדרגה, ואותה הכנה. ואם תשתנה ההכנה תשתנה הגזרה"**. דהיינו: התפילה תפקידה לשנות את האדם, ולא את רצון ה'. וכשהאדם השתנה, ממילא ראויות לו, וכדאיות עבורו, גזרות אחרות. ושינוי זה מתרחש על ידי התפילה.

ממשיך המהר"ל שהזכרנו ועונה: **"ולכך צריך שיהיה מבקש חסרונו בדבור, ואז הוא מבקש חסרונו במה שהוא אדם חסר. ואין זה מוכן להשלמה מן העֲלה רק כאשר יוציא חסרונו אשר הוא חסר מצד שהוא אדם, ואז הוא מוכן לקבל השלמה מן העֲלה".**
דהיינו: יסוד התפילה אינו כפי שחושבים אנשים, לנסות ל"שכנע" את הקב"ה. בזה ודאי אין צורך ותועלת. מטרת התפילה הינה לשנות את הרגשת המבקש, ולהגביר את הבנת תלותו בה' - בעילה.
המתפלל בפיו בכוונה אמיתית משנה את דרגת בטחונו בה'. שינוי דרגה כזה מתקן את נפשו בלא צורך ביסורים שנגזרו עליו במדרגתו הקודמת. לכן ודאי שהתפילה אינה סותרת את חשבון ההשגחה, אלא משלימה אותו. ה' נעתר לה, לא משום שה' שינה את דעתו ח"ו, אלא האדם השתנה לטובה. כך האדם גם אינו מפסיד את תיקון נשמתו, מכיוון שתיקן אותה על ידי התפילה, ואינו זקוק ליסורים.

התעלות רוחנית יכולה להתבצע בעוד אופנים, וממילא לשנות את מצב האדם. אולם על המיוחד בתפילה למדנו ב"חובת הלבבות" שער חשבון הנפש (פרק ג' חשבון ט'): **"וראוי לך אחי שתדע שאין כונת התפילה אלא כלות הנפש אל השי"ת, וכניעותה לפניו, בשעה שמרוממת את בוראה ומפארת ומשבחת את שמו ומשליכה כל יהבה עליו"**.

המבי"ט בספרו "בית אלוקים" (שער התפילה פרק ב') למד: **"כי לא היתה תכלית התפלה כדי שיענה, אלא להורות שאין בעולם למי שראוי להתפלל אלא לאל ית'. ולהכיר שהוא חסר מכל וכל בזה העולם, ואין מי שימלא חסרונו אלא הוא ית', ומספר לפניו חסרונותיו, להורות זה הענין, וסוף השכר לבוא. אבל לא שתהיה התפלה לתכלית השגת המבוקש, שנראה שאם היה יודע שלא יהיה נענה באותה התפלה לא היה אומר אותה".**
ובפרק י"ב שם: **"כוונתו בתפלה לא להשגת תועלת המושג, כי אם שמודיע ומכיר כי אין מי שיוכל להפיק רצון איש ואיש כי אם הוא יתברך"**.

כך ניתן גם להבין מדוע תקנו לנו הרבה דברי שבח בתפילה. התפילה אינה למען הקב"ה; מטרתה לשנות את הכרת האדם בבורא. על-ידי ספור נפלאותיו יתברך בכוונה נכונה, מתחזקת הכרת האדם את בוראו, וממילא הוא מתעלה למצב בו מגיעה לו הרבה יותר סיעתא דשמיא.

המהר"ל שם ביאר בכך גם את הפסוק: "**מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה**" (משלי כ"ח). שהמסיר אזנו מתורה - לא רק שאין תפילתו נשמעת, אלא שתפילתו מתועבת. כיוון שתפילתו היא רק על הנאות גופו, ולכן הוא לא התחזק בהכרת הבורא ותיקון נשמתו. ממילא בקשות כאלו על הנאת גופו הן מאוסות ומתועבות אצל הקב"ה.

דברים אלו צריכים ביאור, שהרי למדנו במסכת עבודה זרה (ח'.): **"א"ר חייא בר אשי אמר רב אע"פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפילה, אם יש לו חולה בתוך ביתו אומר בברכת חולים. ואם צריך לפרנסה אומר בברכת השנים"**. כך גם נפסק להלכה בסימן קי"ט א': **"אם רצה להוסיף בכל ברכה מהאמצעיות מעין הברכה מוסיף. כגון..."**.
יתרה מזו, כביכול הקב"ה משתוקק שיתפללו על צרכי הגוף כדברי רבי יצחק: "**מפני מה היו אבותינו עקורים?**

מפני שהקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים" (יבמות ס"ד.). דהיינו: לפעמים סיבת הגזרה היא שאדם יתפלל, ולא התפילה כדי לצאת מהצרה (עי' בשיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ' כ"ח ל"ג).

רואים אנו שיש מקום בתפילה לבקשות פרטיות.

כך נוכל להבין גם את דברי המדרש (שמו"ר כ"א ה'): **"אמר ריב"ל: למה הדבר דומה? למלך שהיה בא בדרך והיתה בת מלכים צועקת לו: 'בבקשה הצילני מיד הליסטים', שמע המלך והצילה. לאחר ימים ביקש לישא אותה לאשה היה מתאוה שתדבר עמו ולא רצתה. מה עשה המלך, גירה בה הליסטים כדי שתצעק וישמע המלך. כיון שבאו עליה הליסטים התחילה צועקת למלך, אמר לה המלך: 'לכך היתי מתאוה לשמוע קולך'.**

כך ישראל כשהיו במצרים והיו משעבדים בהם התחילו צועקים ותולין עיניהם להקב"ה שנאמר (שמות ב'): 'ויהי בימים הרבים ההם ויזעקו'. מיד 'וירא אלוקים את בני ישראל', התחיל הקב"ה להוציאם משם ביד חזקה ובזרוע נטויה. והיה הקב"ה מבקש לשמוע קולם בפעם אחרת ולא היו רוצים. מה עשה, גירה לפרעה לרדוף אחריהם שנאמר: 'ופרעה הקריב' מיד 'ויצעקו בני ישראל אל ה'". באותה שעה אמר הקב"ה: 'לכך היתי מבקש לשמוע קולכם'".

ומצאנו בדברי הגר"י מאלצאן (בסידור הגר"א בפתיחה לתפילת ר"ה) בהסבר דברי הזהר על תפילת ראש השנה: "**לא נפנה איש אחר נגעי לבבו לבקש בני חיי ומזוני, להיות צווחין ככלבי**" [שצועקים הב הב!]. וקשה: הלא רצון ה' הוא שנתפלל?

וכן קשה לשון הגר"א (שנות אליהו ברכות ה' א'): "**פי' שאסור לכוון בתפילה לצורך עצמו, אך להתפלל שיהיו כל ישראל בתכלית השלמות ויהיה נשלם כנסת ישראל למעלה**".

אבל לפי הסברנו הדבר מבואר: מי שבתפילתו אומר ל"כל יכול" מה הוא צריך, ומנסה לשכנע את הבורא לתת לו רצונותיו - תפילה כזו מאוסה ותועבה.

לעומת זאת, המתפלל כדי לחזק בלבו את ההכרה שהכל מאיתו יתברך, ותפילתו ובקשותיו באים כדי לשכנע את עצמו שהוא תלוי בכל בקב"ה - אזי הופכות בקשותיו להתעלות רוחנית גדולה. על-ידי התעלות זו בקרבת אלוקים ודאי יזכה האדם לשינוי דרגתו הרוחנית בכלל, ויתכן שתשנה הגזרה עליה הוא התפלל.

(תפילה שלא נענתה - אין פירוש הדבר שהיא לא הועילה ח"ו. האדם התעלה וזכה לשינוי בגלל תפילתו, אבל עדיין לא הגיע למדרגה שבה אין מקום לצרה שנגזרה עליו.)

בצורה זו נבין גם את דברי הרמב"ן בסוף פרשת בא (שמות י"ג ט"ז): **"וכוונת כל המצות שנאמין באלוקינו ונודה אליו שהוא בראנו. והיא כונת היצירה. שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין לעליון בתחתונים חפץ מלבד זה שידע האדם ויודה לאלוקיו שבראו.**
וכוונת רוממות הקול בתפילות, וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפילת הרבים זהו שיהיה לבני האדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם, ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו".
דהיינו: כוונת כל התפילות, וכוונת הבריאה כולה, היא כדי ש"ידע האדם". התפילות אינן למען ה', אלא למען חיזוק הכרתם של בני האדם, שכולם יציריו של הבורא.

ב"ספר החינוך", בהסבירו את סיבת הברכות (מצוה ת"ל), אומר שהברכה היא: **"רק הזכרה לעורר נפשינו בדברי פינו כי הוא המברך... ומתוך התעוררות הטוב הזה בנפשינו וייחוד מחשבתינו להודות אליו... אנו זוכים במעשה הטוב הזה להמשיך עלינו מברכתו".**

כך כתב הרמח"ל בדרך ה' (חלק ד' פרק ה'): "**ענין התפילה הוא: כי הנה מן הסדרים שסדרה החכמה העליונה הוא שלהיות הנבראים מקבלים שפע ממנו יתברך, צריך שיתעוררו הם אליו ויתקרבו לו ויבקשו פניו".**
וממשיך להסביר שם: **"ויהיה זה ראשית כללי ועקרי לכל השתדלותו. עד שכאשר ימשך אח"כ בשאר דרכי ההשתדלות, לא יקרה שיסתבך וישתקע בגופניות וחמריות, כיון שכבר הקדים ותלה הכל בו יתברך".**
התפילה היא איפוא כדי שיתקרב האדם אל בוראו, ויבין שהכל מאיתו.

בדרך זו נוכל להבין את גדולתו של פרק שירה. למדונו חז"ל: "**כל העוסק בפרק שירה זוכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקים, ותלמודו מתקים בידו ונצול מיצר הרע ומפגע רע ומחבוט הקבר ומדינה של גיהנם, ומחבלו של משיח, ומאריך ימים, וזוכה לימות המשיח ולחיי העוה"ב".** ולכאורה קשה: מדוע כה גדולה אמירה זו?

אבל לפי הסברנו כל התפילות באות לחזק את ההכרה שהכל מאיתו יתברך. לכן ההתבוננות בשבח כל הברואים לבוראם, אפילו בעלי-החיים הטמאים והשרצים, מחזקת מאד את ההכרה, וממילא מביאה לכל הברכות המצוינות.

כתב הרמב"ם (הלכות תפילה ד' א'): **"כל תפילה שאינה בכוונה אינה תפילה. ואם התפלל בלא כוונה חוזר ומתפלל בכוונה"**. והרי זה סותר לדבריו (שם י' א'), ש**"אם כיון לבו בברכה ראשונה שוב אינו צריך".**
חידש ר' חיים הלוי סולוביציק מבריסק שכוונת ההרגשה של עומד לפני המלך היא המעכבת בכל התפילה, ואילו אי כוונה בפירוש המילות מעכבת רק בברכה ראשונה. שתכלית התפילה, כפי שהסברנו, היא לחזק בנו את ההכרה שהכל מאיתו, ההרגשה שעומדים לפניו ית' היא הכרחית במשך כל התפילה, ואחרת לא יוצאים ידי חובה.

ובמסילת ישרים (פרק י"ט): "**שצריך אדם לחשוב בעודו מתפלל או עושה מצוה, כי לפני מלך מלכי המלכים הוא מתפלל. והוא מה שהזהיר התנא: "וכשאתה מתפלל דע לפני מי אתה מתפלל"**. דהיינו: עיקר התפילה היא לגרום לאדם הכרה שהוא תלוי ברצון ה'. ועל זה כותב הרמח"ל "**שיקבע זה בדעתו**".

כך הסביר גם הסבא מקלם (חכמה ומוסר ח"ב א'): **"ענין התפילה היא כדי לצייר לפניו שהכל מהשי"ת. ומשום זה צריך להיות מבקש רחמים ותחנונים... לקרב הציור. ומה שמבקש צרכיו אינו אלא להזכיר את עצמו שהוא כל רגע ורגע בידו ית'".**

כך הגדיר הרב דסלר (מכתב מאליהו ד' 33) את עבודת התפילה: "**בתפילה מכיר האדם את בוראו שהוא המשפיע לו כל חיותו, וגם את אנוכיותו, ולומד להכניע את עצמו לפניו".** התפילה באה להשפיע על המתפלל, ולחזק את הכרתו בגדלות הבורא ובתלותנו בו, ולא ל"השפיע" על הקב"ה.
או כלשון ה"עלי שור" (ח"ב שמ"ח): "**להתחנן לפניו ית' כדי לחזק את אמונתנו".**

הבארנו את הכוונה היסודית של תפילה - הכרת גדלות ה', והתלות המוחלטת בו. אולם בנוסף לכך צריך לזכור שכל מילה בתפילה פועלת השפעות גדולות בכל העולמות, כמו שנאמר: "נתתי דברי בפיך לנטוע שמים וליסוד ארץ" (ירמיהו נ"א ט"ז). וביאר הגר"ח מוולוז'ין בספרו "נפש החיים" מדברי הספרים הקדושים בהסבירם שבתפילה נהיה האדם כביכול שותף להקב"ה ביצירת העולמות. לכן

חשוב להוציא מפיו כל מילה בתפילה גם בלא הבנת המילים [מלבד ברכה ראשונה], ובלא כוונה, כיוון שלנוסח התפילה סגולות נשגבות נוספות.

דבר נוסף יש לזכור: הגם שראינו בברור שהמטרת התפילה היא חיזוק הכרתנו, ברם הדרך להגיע אליה היא בהבנת פירוש כל מילה, ולא במחשבה רק על המטרה. ההתמדה בעבודה בדרך הנכונה, תביא בהכרח למטרה הסופית בדרך הקצרה ביותר, והטובה ביותר.

תפילת בעבור אחרים: יחיד, צדיק, ותפילת רבים

במקומות רבים בחז"ל למדנו על הכח עצום שיש לתפילת יחיד עבור חברו, ובמיוחד על תפילות צדיקים, ותפילות רבים.

במסכת סוכה (י"ד.) נאמר: **"אמר רבי אלעזר למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר? - לומר לך, מה עתר זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום, אף תפלתן של צדיקים מהפכת דעתו של הקדוש ברוך הוא ממדת אכזריות למדת רחמנות".** ובמסכת יבמות (ס"ד.): **"א"ר יצחק: למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר? מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום, כך תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות".**

וביומא (כ"ט.): **"אמר רבי בנימין בר יפת אמר רבי אלעזר: למה נמשלו תפלתן של צדיקים כאילת - לומר לך: מה אילה זו, כל זמן שמגדלת קרניה מפצילות, אף צדיקים - כל זמן שמרבין בתפלה תפלתן נשמעת".**

כך גם למדו במסכת תענית (ח'.): **"ואם לחש ולא נענה - מאי תקנתיה? ילך אצל חסיד שבדור, וירבה עליו בתפלה, שנאמר ויצו עליה במפגיע, ואין פגיעה אלא תפילה, שנאמר (ירמיהו ז') ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי".**

עוד שנינו (בבא בתרא קט"ז.): **"דרש ר' פנחס בר חמא כל שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים. שנאמר 'חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה'"**, וכך נפסק בשו"ע יו"ד (סי' של"ה סעי' י').

דבר נוסף למדנו במסכת סוטה (ל"ב:): **"צריך להודיע לרבים, ורבים מבקשים עליו רחמים".** ותפילת רבים לא תשוב ריקם.

על איוב מסופר בפסיקתא רבתי (ל"ח): **"כשנרצה להם ובקש רחמים עליהם אותה שעה שב עליו הקדוש ברוך הוא שנאמר וה' שב את שבות איוב אימתי בהתפללו בעד רעהו וכן הוא אומר ונתן לך רחמים ורחמך .**
אמר רבי יוסי בן דורמסקית סימן זה יהא בידך, כל זמן שאתה מרחם על חבירך המקום מרחם עליך.
אברהם מפני [שבקש] רחמים על אבימלך ונתפלל בעדו מיד נטל שכרו שנ' ויתפלל אברהם [אל האלהים] וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו (בראשית כ' י"ז), ומה שכר נטל, שנפקדה אשתו וילדה לו בן".

כפי שהסברנו בפרק הקודם, התפילה באה לתקן את הכרת הבורא אצל המתפלל.
כיצד אם כך מועילה תפילת אדם על חבריו - הרי המתפלל מתעלה ולא החולה?
כמו כן תמוה לאנשים: מה תועלת בברכת צדיקים?

וביאר ה"מכתב מאליהו" (ג' 87): **"בדרך זו מועילה תפלת הצדיק בעד חבירו, כיון שהוא נעשה כלי לעליית הצדיק בגילוי מדת החסד והכרת טובה לקב"ה".**
כלומר כאשר אדם מגיע לקרבת אלוקים בזכות חברו, גם החבר שותף לכך ומתעלה. לכן גם מעשה התפילה של היחיד הצדיק על אחרים או ברכתו, גורמות לצדיק התעלות רוחנית באמונה ובדבקות בבורא עולם, הנותן האמיתי. ממילא הגורם להתעלות שותף לשכרה, ובהכרח משתנה מאזנו. וכן רבים המתפללים מתעלים ולו במעט. אבל שותפות קטנה באלפי מעשים קטנים גם משנה בודאי את המאזן. אף אם שינוי זה לא יספיק לבטל את הגזרה הרעה מעל המתברך, לבטח יוסיף לו גזרות טובות.

תפילה כמלחמה

בתפילת אברהם על סדום (בראשית י"ח כ"ג) נאמר: "**ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע**". אומר המדרש רבה (מ"ט ח'): "**רבי יהודה אומר הגשה למלחמה**". וברש"י שם: **"נכנס אברהם לדבר קשות..."**.
והדברים נשמעים תמוהים ביותר, מה שייך לדבר קשות כלפי הקב"ה?
ובמיוחד מה שייך לשון מלחמה כביכול?

מסביר הרב דסלר (מכתב מאליהו ב' 184): "**שטוען הצדיק שסובל מהנהגת שמים שיש בה הסתר לחסדי ה', כי הכרתו בחסדיו ית' מופרעת ע"י זה, ורואה בזה כעין חילול ה' בתוך עצמו, ומרגיש שעבודתו סובלת מזה. ועל כן מחלה את פני ה' לשנות את ההנהגה, כי זולת זה אינו יכול להמשיך בעבודתו על טהרתה. אז, אם הצדיק הוא מאותם שנאמר עליהם "אבירי לב הרחוקים מצדקה", פירוש: שנוטלים בזרוע וזוכים במדת הדין, אפשר שיזכה במידת הדין במילוי בקשתו, כי יש הבטחה לצדיקים שלא יחסרו להם כלים לעבודתם, כמו שכתוב "ולא ראיתי צדיק נעזב". ובמצב כזה אפשר שישנה השי"ת את ההנהגה כדי לסייע לצדיק בעבודתו ולהסיר כל מכשול רוחני מדרכו. וזו היא בחינת תפילה של מלחמה, כי זוכה הוא בדין, בזכות עצמו. וכוונה זאת גם היא היתה כלולה בתפילתו של אברהם אבינו על סדום באמרו "האף תספה צדיק עם רשע חלילה לך" - "חולין הוא לך" וכו'. הרי ודאי שאברהם אבינו היה סמוך ובטוח שאל אמונה ואין עול וכל דרכיו משפט, גם אם לא יבינם לעומקם, ולא בא לטעון ח"ו על צדקת הנהגתו יתברך. אלא בקשתו היתה כנ"ל, שלגבי השגתו את עוצם קדושת מידותיו יתברך יצא משהו לחולין ע"י איבוד סדום - "חולין הוא לך". וכמו כן יפריע לעבודתו החילול שיעשה בעיני אחרים, לכן ביקש לסלק את ההסתר הזה...**

ובאותו אופן היתה טענתו של משה רבנו בסוף סדר שמות "למה הרעת לעם הזה" שאמרו ז"ל (מדרש רבה סוף שמות): "באותה שעה בא משה והשיב דברים לפני הקב"ה אמר לו למה הרעות... בנוהג שבעולם בשר ודם האומר לחברו למה אתה עושה כן הוא כועס עליו, ומשה אמר לפני הקב"ה למה הרעותה לעם הזה?

אלא כך אמר לפני הקב"ה נטלתי ספר בראשית וקראתי בו וראיתי מעשיהם של דור המבול... ומעשה דור ההפלגה ושל סדומים... ומדת הדין היתה, והעם הזה מה עשו... באותה שעה בקשה מדת הדין לפגוע במשה, מכיון שראה הקב"ה שבשביל ישראל הוא אומר לא פגעה בו מדת הדין". פי' "בשביל ישראל הוא אומר": שלא היה יכול לסבול הסתר כזה שעם ה' יהיו נתונים תחת שעבוד קשה כזה. וכך הוא גדרה של תפלתו הגדולה אחר חטא העגל, "למה יאמרו מצרים ברעה הוציאם וכו'". ומנין אנו יודעים שמאהבת ה' באה תפלה זו? בראותנו שאם חטאו ישראל לא חסך דיבורים קשים כלענה כלפיהם להוכיחם ולהדריכם בדרך ה', כאמרם בריש דברים רבה: - "דבר אחר: מוכיח אדם אחרי, חן ימצא ממחליק לשון (משלי כ"ח); אמר הקב"ה כביכול למשה:

הוכיחני אחר ישראל, והוכיח את ישראל אחרי; לישראל אמר אתם חטאתם וכו', להקב"ה אמר למה יחרה ה' אפך בעמך". והיינו כנ"ל, שבלמדו זכות על ישראל נחשבת לו גם טענה זו עצמה למצוה גדולה, כי הוכיח סופו על תחילתו שהוא כולו אמת וקדושה, ואינו מבקש דבר אחר בעולם זולתי רוממות כבודו ית' וקידוש שמו מסוף העולם ועד סופו. כך הוא גדר "מלחמתם" של צדיקים בתפלתם אל הבורא יתברך".

נמצאנו למדים שישנה בחינה נוספת בתפילה בקשה מהקב"ה לכבודו של הקב"ה. לאור דברינו נוכל להבין את תשובת נפש החיים לשאלתו כיצד מעיזים אנו לבקש דברים מה': **"אמנם תכלית הכוונה, צריכה שתהיה רק צורך גבוה. כי במקום שיש חילול שמו יתברך כגון צרת כלל ישראל, באמור עם ה' אלה והמה מוכים ומעונים, מחויבים לבקש ולשפוך שיח לפניו יתברך שמו על חילול שמו יתברך, ואך למען שמו יעשה.**

וגם היחיד על צערו, אף אם אין חילול ה' בדבר, יש מקום גם כן לבקש לפניו יתברך על גודל הצער של מעלה בזמן שהאדם שרוי בצער למטה. כאמרם ז"ל במשנה פרק ו' דסנהדרין 'אמר רבי מאיר בזמן שהאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי'...".

ובדרשת ר' חיים מוולוז'ין לראש השנה הוסיף: "**אם היינו מכוונים בכל התפילות והבקשות רק על צער השכינה כביכול, היינו זוכים להיות נענים על ענין בקשתינו, ולהגאל בגאולה שלמה**".

כוונתו היא שאדם בעל מדרגה, ששייך ל"ישרים בליבותם", מבין שכל מה שקורה לו נעשה לפי חשבון מדוקדק, בשיתוף רחמים גדולים. לכן אפילו לשם הכרת הבורא אין הוא יכול להעיז לבקש דבר שלפי האמת לא טוב עבורו, שהרי כך החליטה ההשגחה. לכן בדרגות אלה שייך לבקש רק על צער השכינה וגילוי מלכותו. [ומסתבר שזו גם כוונת הגר"א בבקשה על כלל ישראל שהבאנו לעיל]. לכן, אפילו שלאדם עצמו זה לא כדאי, הוא משליך נפשו מנגד, ומבקש. זוהי תפילה בדרגת "מלחמה" - מסירות נפש עבור כבוד שמים, ובזכות זו יזכה הוא לשפע גדול ולבטול גזרות רעות.

ר' ישראל מסלנט העיר על דברי הנפש החיים: צריך להתבונן בעצמו אם פיו ולבו שוין. "**ולא יתעה בדמיון כוזב לאמר כבר התעלתי להתפלל רק בעד הכלל ולא לצרכי עצמי**" (עיין בהרחבה בדברי ר"י מלצאן בפתיחה לתפילת ראש השנה בסידור הגר"א).

והרחיב במכתב מאליהו (ח"ג ע"מ 73): "**עיין בספר נפש החיים שמבאר שהתפלה צריכה להיות על צער השכינה... ולא נכוון לצרכי עצמנו...**
מצד שני ידועים דברי הגרי"ס זצ"ל שאנו צריכים להתפלל על צרכי הגוף, שאם נתפלל רק על צרכי שכינה, יהיה השקר ניכר מתוך מעשינו, ותפילתנו מזויפת מתוכה.
אך בעוה"ר נתמעטו הלבבות, והבטחון התמים נתדלדל, וגם כשנתפלל על צרכי הגוף, יהיה קרוב בפה ורחוק מהלב... ואז נזכה בע"ה שירגיש לבבנו גם בחינת בקשה, ועל ידי שנתרומם במחשבות אלה נתקרב אל ה'".

וכך מסכם ה"עלי שור" (ב' שע"ט): "**מדברי מרן הגאון רבי ישראל סלנטר והגאון רבי שמחה זיסל נראה שיש מקום לכוון בבקשות של השמונה עשרה גם על עצמנו, כדי לעורר ולחזק האמונה כי רק הקב"ה יכול למלאות את חסרוננו**".

לסיכום: עבודת התפילה היא להביא את האדם להכרת הבורא ולקרבת אלוקים. לכן לישרים בליבותם, המבינים שאין טוב יותר מגזרות ההשגחה, שייך לבקש רק על צער השכינה, וגילוי מלכותו בלא מפריעים. בדרך זו הם יתעלו, ויזכו לשפע רב. אבל בעלי מדרגות נמוכות, אינם מבינים שגזרות שמים הן הטוב ביותר, ונדמה להם שעדיף שיתבטלו. לאלה יש מקום להתחנן על צורכיהם מה', ובדרך זו יגיעו להתעלות בהכרה שהכל מאיתו, ולקרבת אלוקים.

עוד מצאנו במכתב מאליהו (ב' ע"מ 184) סייג למתפלל מבחינת "מלחמה": "**והנה לזכות בתפלה על פי הגדר השלישי - באופן של דבור קשות ומלחמה, אפשר רק כשהמתפלל עומד בדרגה עליונה של שלמות אמת, כשאין בבקשתו שום שמץ טענה כלפי הנהגתו יתברך, אלא רק שאיפה לראות בקידוש שמו יתברך. נמצא איפוא שתפלה באופן זה, לא רק שאין בה מן החילול כלל, אלא הריהי גילוי גדול של קידוש ה', ובקשה כנה ועמוקה להסרת החילול.**
אך מובן הדבר שסכנה גדולה כרוכה בתפלה מעין זה. כי אם תחסר למתפלל אף בחינה דקה במדת האמת של התפלה, יש כבר בזה חילול ה', ועלול הוא להענש קשות.
וזהו הנאמר בילקוט איוב (תתק"ז): - "אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה. ר' לוי אומר: שני בני אדם אמרו דבר אחד, אברהם ואיוב, אברהם אמר חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע,

ואיוב אמר אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה, אברהם נטל שכר עליה ואיוב נענש עליה, אברהם אמר בשולה איוב אמר פגה".
ביאור הדברים: כי לאיוב נשארה נקודה דקה של קושיא; אבל אברהם אבינו היה כולו קודש, ובאמרו האף תספה וכו' לא היתה אף נקודה כלשהיא של קושיא על הנהגתו ית'. הוא היה כולו אך תפלה שיראה לו השי"ת את חסדי הנהגתו באופן שלא תהיה אצלו בחינת חילול והסתר ח"ו, אלא שיוכל ללמוד מהנהגתו קדושת שמו יתברך, ויגל וירנן על רחמיו העצומים. והעיד השי"ת שאילו היו עשרה צדיקים בתוך העיר היתה תפלתו מתקבלת, וזה לאות על אמתת תפלתו, כי רק תפלה שהיא בשלמות האמת אפשר לזכות על ידה להשיג מבוקשו". למדנו שתפילה כזו מעולה היא מאד, אך מסוכנת למי שלא כל כוונתו לשם שמים בלבד.

חידוש נוסף מכח תפילה כמלחמה מלמדנו הרב דסלר שם גם בגדר תפילה על אחרים: "**ובגדר זה נוכל להבין גם את ענין "צדיק גוזר והקב"ה מקיים"; כי ברור הוא שאין הכוונה שהצדיק גוזר דבר שהוא נגד רצון הבורא יתברך ח"ו. אלא הענין הוא כאמרם ז"ל שיש צדיקים שכל העולם מתקיים בזכותם שכל המתרחש בעולם אמצעי - הוא שילמד ממנו הצדיק להתעלות בעבודתו הנשגבה. ואפשרויות אלו של לימודי הצדיק הן הנותנות קיום לדור כולו, גם לשפלים שבו. כך מתפרש אמרם ז"ל שכולם חיים בזכות הצדיק, כלומר להיות כלים לצדיק, כגון שיוכל לראות את חסדי השי"ת העצומים שזן את העולם כולו בחינם. ובראות הצדיק הנמצא במדרגה גבוהה זו דבר שיש בו הסתר לכבוד ה', בדין שיבקש מהשי"ת שימנענו אף אם כרוך בדבר שינוי הנהגתו ית'; וזה שנקרא "צדיק גוזר והקב"ה מקיים".**

מטרת עבודת התפילה בכל הדרגות היא להגיע לקרבת אלוקים. קירבה זו מעלה את האדם בכל דרגה שהיא, וממילא לפי החשבון מגיעה לו יותר סיעתא דשמיא. לעיתים מונעת היא את הצורך ביסורים כדי להטהר. לכן ודאי שכדאי וחובה לבקש ולשבח, שאין כתפילה לחזק את האמונה, ולראות את ההשגחה.

לאור דברינו נוכל להבין את כוונת אחת המילים היסודיות בתפילה - "ברוך".

בספר החינוך (מצוה ת"ל) נאמר: **"באמרנו תמיד בברכות ברוך או יתברך אין המשמעות לפי הדומה להוסיף ברכה במי שאיננו צריך לשום תוספת חלילה. כי הוא האדון על הכל, וכל הברכות הוא מחדש אותן וממציאן..."**.

לכן מסקנתו שברוך עניינו: "**רק הזכרה לעורר נפשינו בדברי פינו כי הוא המברך... ומתוך התעוררות הטוב הזה בנפשינו וייחוד מחשבתינו להודות אליו... אנו זוכים במעשה הטוב הזה להמשיך עלינו מברכתו...**

ונמצא לפי הנחת טעם זה שיהיה ברוך תאר. כלומר הודאה אליו כי הוא כולל כל הברכות".

כסיכום דברי ר' יוסף אלבו בספר העיקרים: "**ברוך אינו לשון פעול, אלא כמו רחום וחנון שהוא עצמו מקור הברכות".**

לעומת זאת הרשב"א הבין שברוך חייב להיות לשון תוספת וריבוי. בשו"ת הרשב"א (חלק ה' סימן נ"א): **"שאלת: מהו ענין הברכות? שהברכה תוספת טובה, ומה יוסיף עבד לאדוניו?**

[תשובה:] **באמת לשון ברכה תוספת וריבוי הוא, והוא מלשון ברכות המים. ויש בענין הברכות, סוד עמוק, יבינהו מי שזיכה הש"י אותם לעמוד בסוד התורה. ואמנם גם עליהם מבואר. כי הברכה והתוספת הברכה, ירבה מב' צדדין: פעמים מצד המקבל, ופעמים מצד הנותן והמשפיע ברכותיו. והמשל בזה, כמלך הנותן ומשפיע מטובו לעבדיו, שנראית הברכה לעבדיו מצד שנתרבו וניתוסף, שהיו חסרים ונתמלאו. אבל המלך, כבר נודע שהוא יש לו כמה שנתן והיטיב, ואין נראה בו התוספת והריבוי. ואמנם אם היה המלך משפיע תמיד, ומספיק בלי הפסק מתנות גדולות לחיילות המרובות, באמת יראה שהוא בעצמו מתברך, עד שאינו פוסק אפילו רגע, מהספיק כל חיילותיו הגדולות ההם. ולא שהמלך יהא מתרבה ממקום אחר, ומקבל ברכה ותוספת ממי שהוא גדול ממנו, שמספיק לו, רק שהכל מברכין אותו, ר"ל נותנין הברכה ומודים שהוא אדון כל אותה הברכה, ואוצרות טובו לא יכזבו לעולם. וכל שהוא מוסיף בטובו, יוסיפו הכל להכיר וידעו, כי אין לברכתו שיעור וערך, ולא הפסק. ואילו היו עבדיו מקטינין אותו, והיה פוסק להיטיב להם, ידעו ויחשבו עבדיו שלא הכירו בגדולת המלך, ולא הרגישו, שסבה מהם שאוצרתיהן חסרים מכמות שהיו, ואינו כן. אלא הם סבה, ולא מצד המלך, וככה ענין הברכות שאנו מודים לפניו: על מזונותיו ועל טובות המגיעות לנו מאתו ית', ומתפללים שיתמיד טובו לברכותיו, כדי שידעו הכל, שהוא ברוך. וכאומרו: ברוך, ומבורך בפי כל הנשמה. והוא כאומרו: אותי עזבו, מקור מים חיים, את ה', שמקור מים חיים,**

מימיו ממנו, הם לא יפסקו מימיו, בלתי שיצטרך האדם לאסוף עליהם, כאשר יאספו בבורות.
וכענין זה תמצא עוד יותר מתמיה, לפי מה שאתה שואל. והוא אומרו: יתגדל ויתרומם ויתנשא. כי ברוך, אפשר שהיינו יכולין לומר, שהוא תואר לומר: כלול מכל הברכות, ומה מצא הלשון לומר: יתרומם ויתנשא: לעיני הכל; במעשיו ובנפלאותיו בברכותיו, עד שיכירו הכל שהוא המרומם, והמתנשא לכל ראש, מבורך".

כך גם הביא ה"נפש החיים" (שער ב' פרק ב'): "**והענין כי מלת ברוך אינו לשון תהלה ושבח כמו ששומה בפי ההמון. שהרי כשאמר לר"י ישמעאל בני ברכני לא אמר שם שום שבח בברכתו, אלא תפלה ובקשת רחמים...**
אבל האמת כי ברוך פרושו לשון תוספת וריבוי. וכענין קח נא את ברכתי, וברך את לחמך, וברך את פרי בטנך, והרבה כיוצא במקרא שא"א לפרשם לשון תהלה ושבח אלא לשון תוספת וריבוי".
כלומר ברוך משמעו לשון בקשה.

אולם בשו"ת הרשב"א (חלק א' סימן תכ"ג) כתב שפירוש "ברוך" הוא הודאה, וז"ל שם: "**אלא שבברוך אתה יש ענין פנימי יותר ויותר מזה. וכשעמדת על מלת ברוך והוקשה בעיניך ענינו הפשוט מה תעשה ליהי שם ה' מבורך? הנה שאמר יהי ועוד שהוסיף בו. ועוד שאמר יהי שם ה' והי' לו לומר הנה ה' ברוך. ועוד למה תקנו לומר יתגדל ויתרומם ויתנשא.**
ופשוטי הדברים אין דברים אלו אלא כנגד כוונות בני האדם ולומר שיגלה הוא יתברך אלהותו ורוממותו לעיני כל הגוים. כענין שכתוב (יחזקאל ל"ח) והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני רבים. וכתיב (מלכים ב' י"ט) וידעו כל עמי הארץ כי אתה אלהים לבדך. והוא שאמ' משה לפרעה (שמות ח') למען תדע כי אין כה' אלהינו למען תדע כי לה' הארץ.
וכן ענין הברכה שהכל יברכוהו ויודוהו לומר שהוא המבורך כי מאתו כל הברכות. ומכלל הברכה ההודאה שהוא שליט בכל והכל מאתו הטוב והמיטיב. כמו שאמרו חייב אדם לברך על הרעה כדרך שמברכין על הטובה. שהברכה מלשון ברכות מים ושלטנותו יתברך לא תפסק לעולם. והוא שאמר דוד (תהלים פ"ט) ברוך ה' לעולם אמן ואמן."
למדים אנו מדברי הרשב"א כאן, ש"ברוך" הוא לשון הודאה. אם כן מה אנו צריכים לכוון ב"ברוך"?

גם רבינו בחיי בפירושו על התורה בפרשת עקב (ח' י') הקדים שלא שייך שהקב"ה יתרבה מברכות יציריו, והוא אינו צריך לזה כלל. ולכן מסקנתו על דרך הפשט:
"כל המברך על מה שנהנה הוא מעיד על ההשגחה... ובזכותם התבואה והפרות מתברכים".
דהיינו: הברכה מחזקת את אמונתו של המברך על-ידי ההודאה לבורא. לכאורה כשיטת "החינוך".

אולם בהמשך, ממשיך רבנו בחיי לפרש על דרך הקבלה, שברכה "**הוא לשון תוספת וריבוי מלשון וברך את לחמך ואת מימיך... כאשר אנו מברכים להקב"ה יש בזה תוספת רוח הקודש".**
אולם לפי הסברנו לעיל, הדברים מחוורים: בדרגות הרגילות מטרת התפילה לחזק את הכרתו של המתפלל, ולכן "ברוך" פירושו שבח ותואר כרחום.
אך לבעלי הדרגות הגבוהות ישנה תפילה בבחינת מלחמה, ושם כוונת "ברוך" היא בקשת תוספת וריבוי כבוד מלכותו יתברך בעולם.